

Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki

Sota sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä

Toinen maailmansota ja uusi sotahistoria suomalaisissa väitöstutkimuksissa

Sekä akateemisissa tutkimuksissa että julkisissa historiakeskusteluissa toinen maailmansota on yhä käsitellyimpiä aiheita Suomessa – ehkä jopa aiempaa enemmän.¹ Poliittisen johdon päätöksiin ja sotateoimiin keskittyneiden tutkimusten rinnalle ovat 2000-luvun alusta alkaen nousseet sodan kulttuurihistorialliset tulkinnat, jotka ovat samalla jatkaneet jo aiemmin 1980-luvulla virinnyttä sodan sosiaalishistoriallista tutkimusperinnettä. Käsittelemme katsausartikkelissamme toisen maailmansodan sosiaali- ja kulttuurihistoriaa suomalaisissa väitöskirjoissa viimeisen kahdentoista vuoden (2007–2018) aikana. Mitkä ovat olleet sen lähtökohdat ja painopisteet? Mihin suuntaan tutkimus on edennyt ja mikä yhdistää eri aiheita keskenään? Osoitamme, kuinka sodan tarkastelu yhteiskunnallisena ja kulttuurisena prosessina laajentaa sodan ajan käsitettä niin taisteluja edeltävään aikaan kuin rauhaan paluuseen sekä sodan kulttuurisiin, yhteiskunnallisiin ja psykologisiin pitkäaikaisvaikutuksiin. Katsauksemme lopuksi pohdimme lyhyesti tulevaisuuden sotahistoriaa: mitä on mahdollisesti tuloillaan?

Toimitimme vuonna 2006 artikkelikokoelman *Ihminen sodassa*, jonka johdantoartikkelissa luonnostelimme suuntaviivoja uudelleenlaiselle sodan historian tutkimukselle Suomessa: ”kirjan tavoite on avartuva sotahistoria, joka sekä kannustaa keskusteluun tutkimuksen tekemisestä että laajentaa kuvaamme sodasta inhimillisenä kokemuksena”. Toivotun avartumisen arvelimme tapahtuvan erityisesti kulttuurihistorian saralla, ja uuden sotatutkimuksen kovana aineksena ilmoitimme olevan myytit, sukupuoli, fantasiat, arki, tunteet, mentaliteetit ja muisti. Pyrkimyksenä ei ollut aiemman sotahistoriallisen tutkimuksen vähättely tai mitätöiminen, vaikka tekemämme jako ”uuteen” ja ”perinteiseen” sotahistoriaan olikin tässä mielessä osin liian

¹ Suomessa ilmestyvästä sotahistoriallisen kirjallisuuden suuresta volyymista antaa viitteen dosentti Pasi Tuunaisen tiedonanto, jonka mukaan vuosina 2008–2018 ilmestyi vuosittain varovasti arvioiden noin 120–130 Suomen sota- ja sotilashistoriaan sekä sodan oheisilmiöihin liittyvää tiede- ja tietokirjaa. Tuunainen on koonnut vuodesta 2009 alkaen edellisvuoden kirjakatsauksen *Sotahistorialliseen Aikakauskirjaan*; Pasi Tuunaisen sähköpostitiedonannot 26.9. ja 28.9.2018. Kiitämme Tuunaista näistä tiedoista.

karkea.² Joka tapauksessa väljästi ymmärretystä uudesta sotahistoriasta tuli seuraavina vuosina runsaasti käytetty kattonimike monenkirjavalle sodan tutkimukselle, mikä näkyi niin väitöskirjahankkeissa, opiskelijoiden opinnäyteaiheissa kuin sota-aiheisissa tietokirjoissakin.³

Uusi sotahistoria ei kuitenkaan syntynyt tyhjästä yhden artikkelikokoelman vaikutuksesta, vaan pikemminkin se onnistui antamaan nimen jo jonkin aikaa kypsyneelle muutokselle sotahistorian tutkimuksessa. Jos katsomme vähän ennen tai samaan aikaan *Ihminen sodassa* -kokoelman kanssa ilmestyneitä toista maailmansotaa käsitteleviä suomalaistutkimuksia, arjen ja sukupuolihistorian teemat olivat vahvasti läsnä Maria Lähteenmäen tutkimuksessa *Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja* (1999), Marianne Junilan väitöskirjassa *Kotirintaman aseveljeyttä* (2000) ja Pia Olssonin Lotta Svärd -järjestön sodanajan historiassa *Myytti ja kokemus* (2005).⁴ Jälkimmäistä seurasi Tiina Kinnusen tutkimus *Kiitetyt ja parjatut* (2006) lottien sodanjälkeisestä historiasta, jossa muistin ja muistamisen tematiikka oli keskeinen.⁵ Neljässä vuosina 2006–2007 ilmestyneessä artikkelikokoelmassa sodan tarkastelu laajeni ympäristöhistoriaan, tutkijoiden sodanaikaiseen vuorovaikutukseen, muistikulttuureihin ja representaatioihin sekä sodan jälkiseuramuksiin.⁶ Lasse Laaksosen väitöskirjassa *Todellisuus ja*

² Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki, Johdatus koettuun sotaan. Teoksessa Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva 2006, 14–15, 18.

³ Samoihin aikoihin virinneestä kiinnostuksesta uudenlaista sotahistoriaa kohtaan myös muualla, ks. esim. Thomas Kühne & Benjamin Ziemann, Militärgeschichte in der Erweiterung. Konjunkturen, Interpretationen, Konzepte. Teoksessa Thomas Kühne & Benjamin Ziemann (toim.) *War ist Militärgeschichte?* Schöningh 2000, 9–46; Robert M. Citino, Military Histories Old and New. A Reintroduction. *American Historical Review* 112:4 (2007), 1070–1090; Nils Erik Villstrand, Gamla och nya krig. Gammal och ny militärhistoria. *Historisk Tidskrift* (Ruotsi) 128:3 (2008), 299–308 (teemanumero ”Krig”).

⁴ Maria Lähteenmäki, *Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945*. Historiallisia Tutkimuksia 203. SHS 1999; Marianne Junila, *Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944*. Bibliotheca Historica 61. SKS 2000; Pia Olsson, *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. Otava 2005.

⁵ Tiina Kinnunen, *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen*. Otava 2006; ks. myös Heikki Annanpalo, Ritva Tuomaala & Marja Tuominen (toim.) *Saatiin tämä vapaus pitää. Tutkija kohtaa rovaniemeläisveteraanin*. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja C21. Rovaniemen kaupunki, maalaiskunta ja seurakunta 2001.

⁶ Timo Laakkonen & Timo Vuorisalo (toim.) *Sodan ekologia. Sodankäynnin ympäristöhistoriaa*. Historiallinen Arkisto 125. SKS 2007; Marjatta Hietala (toim.) *Tutkijat ja sota. Suomalaisen tutkijoiden kontakteja ja kohtaloita toisen maailmansodan aikana*. Historiallinen Arkisto 121. SKS 2006; Markku Jokisipilä (toim.) *Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssä*. Ajatus 2007; Petri Karonen & Kerttu Tarjamo (toim.) *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Historiallinen Arkisto 124. SKS 2006.

harhat (1999) sekä tutkimuksessa *Eripuraa ja arvovaltaa* (2004) purettiin armeijaan ja sen johtoon liittyviä kansallisia myyttejä.⁷ Tutkimuskenttä oli siis jo muutoksessa.

Samanaikaista vertailukohtaa uudelle sotahistorialle voi löytää Jari Leskisen ja Antti Juutilaisen toimittamasta *Jatkosodan pikkujättiläisestä* (2005), jonka kirjoittajakunnan enemmistö edusti perinteistä sotahistoriaa. Kirjaan oli pyritty saamaan laaja kokonaiskuva sotavuosista 1941–1944, ja näin ollen mukana on myös esimerkiksi kotirintamaa ja sodan arkea käsitteleviä artikkeleita. Pääpaino on silti sotatapahtumien, johtomiesten, aseiden ja joukko-osastojen toiminnan esittelyssä.⁸ On vaikea nähdä, että tästä tutkimusperinteestä olisi pian ollut aukeamassa väylä sodan uudenaikaiseen sosiaali- ja kulttuurihistorialliseen tutkimukseen.

Samana vuonna *Ihminen sodassa* -kirjan kanssa ilmestyi Ilona Kemppaisen (nyk. Pajari) väitöskirja *Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana* (2006). Sitä voidaan pitää ensimmäisenä täysverisenä sodan kulttuurihistoriallisena tutkimuksena Suomessa.⁹ Kemppaisen tutkimus ammensi virikkeensä uudemmasta angloamerikkalaisesta sodan sosiaali- ja kulttuurihistoriasta ja liitti Suomen osaksi näitä keskusteluja, joita Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa oli käyty etenkin ensimmäisen maailmansodan historiaan ja muistiin liittyen (ks. Ilari Taskisen katsausartikkeli tässä numerossa). Vaikka Kemppaisen tarkka aihe oli suomalaissotilaiden sankarikuolema, hän käsitteli sitä laajalla otteella, joka piirsi esiin kuvan sota-ajan ideologisista ja kulttuurisista ihanteista, niiden säröistä ja vastakuvista arkikokemuksissa, sodan tunnehistoriasta sekä sukupuolirooleista.¹⁰

⁷ Lasse Laaksonen, *Todellisuus ja harhat. Kannaksen taistelut ja suomalaisten joukkojen tila talvisodan lopussa 1940*. Helsingin yliopisto 1999; Lasse Laaksonen, *Eripuraa ja arvovaltaa. Mannerheimin ja kenraalien henkilösuhteet ja johtaminen*. Ajatus 2004.

⁸ Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. WSOY 2005.

⁹ ”Ensimmäisyys”, sikäli kun se on olennainen seikka, on tietenkin määrittely- ja rajauskysymys. Historiantutkimuksen ulkopuolella ainakin mediatutkija Anu Koivusen (1995) sekä antropologi ja uskontotieteilijä Teuvo Laitilan (2001) väitöskirjoja voidaan pitää pioneeritöinä kulttuuristen tulkintamallien tuomisessa sodan tutkimukseen. Ks. Anu Koivunen, *Isänmaan moninaiset äidinkasvat. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana*. Suomen elokuvatutkimuksen seura 1995; Teuvo Laitila, *Soldier, Structure and the Other. Social Relations and Cultural Categorisation in the Memoirs of Finnish Guardsmen Taking Part in the Russo-Turkish War, 1877–1878*. University of Helsinki 2001. Vielä kauempaa voidaan nimetä viestinnätutkija Heikki Luostarisen väitöskirja *Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–44. Tausta ja sisältö*. Vastapaino 1986.

¹⁰ Ilona Kemppainen, *Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Bibliotheca Historica 102. SKS 2006.

Mitä on tapahtunut tämän jälkeen? Rajaamme katsauksestamme pois sodan poliittisen historian sekä vuoden 1918 sisällissotaa käsittelevän uuden sotatutkimuksen, koska ne olisivat laajentaneet katsausta aivan liian paljon. Tämäkään raja ei kuitenkaan ole riittävä. Pohjatyönä artikkelille kokosimme alustavan bibliografian Suomessa tehdystä toisen maailmansodan sosiaali- ja kulttuurihistoriasta vuodesta 2007 tähän päivään. Listaan kertyi lähes 60 nimikettä, vaikka otimme mukaan vain akateemiset väitöskirjat, monografiat ja artikkelikokoelmat (monen kirjan kohdalla ”sosiaali- ja kulttuurihistoria” on toki melko väljä lajityyppi). Tästä syystä päätimme lopulta rajata katsauksen vain väitöskirjoihin, joiden voidaan lähtökohtaisesti olettaa edustavan uusinta tutkimusta ja metodologisesti perusteellisimpia näkökulmia. Väitöskirjoja tuli katsaukseen mukaan 25 kappaletta. Käsittelemme niitä seuraavassa kolmeen laajaan teemaan ryhmiteltyinä: (1) nationalismi, väkivalta ja sotilaat, (2) arki, siviilit ja sodanjälkeinen aika sekä (3) muisti ja sodan narratiivit. Luonnollisesti useat väitöskirjoista ylittävät näiden teemojen rajat monella tapaa, mutta kolmijako näyttää paljastavan uuden tutkimuksen keskeiset painopisteet ja aiheyhteydet. Lisäksi on huomattavaa, että sukupuoli tutkimuskohteena ja analyysikategoriana muodostaa kaikkia kolmea aihekokonaisuutta läpileikkaavan teeman.

Nationalismi, väkivalta ja sotilaat

Uuden sotahistorian keskeisenä piirteenä on ollut ottaa tutkimuskohteekseen niitä ilmiöitä, jotka ovat aiemmin olleet tutkimuksen kyseenalaistamattomia toimijoita tai taustaoletuksia. Tämä näkyi jo Ilona Kemppaisen edellä mainitussa väitöskirjassa, joka pyrki purkamaan sotaa käyvää kansakuntaa, sen perustana olevaa nationalismia sekä sota-ajan kulttuurin rakentamia käsityksiä suomalaisuudesta, mieheydestä ja naiseudesta. Myös toinen uutta sotahistoriaa leimaava piirre – sodan väkivallan kirjoittaminen esiin – oli tärkeä Kemppaisen työssä. Oikeastaan *Isänmaan uhrien* keskeinen jännite oli juuri sen analysoiminen, kuinka ihmiset ja ihmisyyhteisöt onnistuivat antamaan sodan raadolliselle väkivallalle rakentavia merkityksiä – tai kuinka he tässä epäonnistuivat.

Myöhemmässä tutkimuksessa erityisesti Tuomas Teporan väitöskirja *Lippu, uhri, kansakunta* (2011) ja Jouni Tillin väitöskirja *The Continuation War as a Metanoic Moment* (2012) ovat jatkaneet näiden teemojen syventämistä. Teporan analyysi ulottuu vuodesta 1917 aina

välittömään toista maailmansotaa seuranneeseen aikaan: kyse on siitä, kuinka vuoden 1918 veljesväkivallan ”uhrikriisi” vaikutti suomalaiseen nationalismiin ja kansakunta-ajatteluun, määrittä yhteisöllisiä ryhmärajoja ja lopulta syksyllä 1939 muuntui omaksi antiteesikseen, ”talvisodan hengeksi”. Tutkimalla Suomen lipun kokemus-, tunne- ja kulttuurihistoriaa Tepora esittää yleisemmän teorian väkivallan merkityksestä kansallisten yhteisöjen rakentumisessa: veriuhrit synnyttävät kansakunnan ja kamppailu uhrien merkityksestä on kamppailua yhteisön olemuksesta.¹¹ Jouni Tillin tutkimusaiheessa – suomalaispapiston jatkosodan ajan sotaretoriikassa – ilmenee nationalismin ja uskonnon tiivis kytkös erityisesti sodan oloissa, kun sodan uhreille annetaan sekä kansallisesti että kristillisesti lunastavia merkityksiä.¹² Sekä Tillin että Teporan tutkimustulokset viittaavat myös keskeiseen jatkosodan ajan muutokseen suomalaisessa nationalismissa: aggressiivinen ja apokalyptinen uhriajattelu hiipui asemasodan vuosina ja viimeistään syksyllä 1944.

Väkivallan ja uhrikuoleman tematisoinnin toinen puoli on ollut katsoa suomalaisia itseään väkivallan harjoittajina sekä suomalaisten rakentamaa viholliskuvaa, joka teki väkivallan mahdolliseksi. Jälkimmäisen osalta Olli Kleemolan väitöskirja *Valokuva sodassa* (2016) tekee merkittävän aluevaltauksen laajentamalla historiantutkimuksen lähdeaineistoja valokuviin. Armeijan propagandakuvien ohessa kulttuurihistoriallisesti ansiokasta on Kleemolan analyysi suomalaissotilaiden epävirallisesta sotakuvauksesta. Väkivaltaisten ja osin seksuaalisesti virittyneiden sotakuvien osalta Kleemola näkee yhtäältä vihollisen toiseutta ja vierautta luovat merkitykset, toisaalta myös valokuvaamisen psykologis-kulttuuriset funktiot: kamera toimi suojana väkivallan ja sotilaan minän välissä, mutta kuvaamalla vastustajan ruumiita sotilaat myös rakensivat omaa identiteettiään suomalaisina, rintamamiehinä ja selviytyjinä.¹³ Mirkka Danielsbackan väitöskirja *Vankien vartijat* (2013) käsittelee suomalaisen toisen maailmansodan historian yhtä synkimmistä pisteistä, neuvostosotavankien kohtelua ja erittäin korkeaa kuolleisuutta suomalaisten käsissä jatkosodan aikana. Suomalaisen sotavankihallinnon ja sen toimijoiden käyttäytymisen selittämisessä Danielsbacka analysoi viholliskuvasta ja sota-ajan

¹¹ Tuomas Tepora, *Lippu, uhri, kansakunta. Ryhmäkokemukset ja -rajat Suomessa 1917–1945*. Helsingin yliopisto 2011.

¹² Jouni Tilli, *The Continuation War as a Metanoic Moment. A Burkean Reading of Lutheran Hierocratic Rhetoric*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 449. University of Jyväskylä 2012.

¹³ Olli Kleemola, *Valokuva sodassa. Neuvostosotilaat, neuvostoväestö ja neuvostomaa suomalaisissa ja saksalaisissa sotavalokuvissa 1941–1945*. Bibliotheca Sigillumiana 1. Sigillum 2016.

asetelmista juontuvaa kykyä epäinhimillistää sotavangit sekä myös psykologista valmiutta ylittää tällaiset raja-aidat ja kyetä empatiaan vankeja kohtaan.¹⁴ Tyypillistä Kleemolalle ja Danielsbackalle on katsoa tutkimusaiheitaan inhimillisinä ilmiöinä, jotka eivät ole pohjimmiltaan mitenkään ”suomalaisia”: sosiaalipsykologisesti ja kulttuurisesti niin sotavalokuvauksessa kuin vihollisvankien kohtelussakin näkyvät samanlaiset vaikuttimet muissakin maissa.

Anders Ahlbäckin väitöskirja *Soldiering and the Making of Finnish Manhood* (2010) ei oikeastaan käsittele toista maailmansotaa, mutta sen keskeinen tutkimustehtävä – suomalaisen mieheyden ja asevelvollisuuden välille vuosina 1918–1939 rakennetun kytköksen historiallistaminen – on olennaisen tärkeä myös toisen maailmansodan kulttuurihistorialle.¹⁵ Mieheyden sukupuolittuminen tarjoaa sota-ajan armeijan ja sotilaiden tutkimukseen uusia analyyttisiä mahdollisuuksia. Myös Juha Mälkin väitöskirja *Herrat, jätkät ja sotataito* (2008) käsittelee varsinaisesti sotaa edeltävää aikaa, mutta kuten tutkimuksen alaotsikko paljastaa, kyse on oikeastaan sodanajan historian selittämisestä tutkimalla suomalaisen kansalaisarmeijan kehitystä 1920- ja 1930-luvulla.¹⁶ Ville Kivimäen väitöskirjassa *Battled Nerves* (2013) suomalaissotilaiden traumaattisista sotakokemuksista ja niiden käsittelystä yhdistyvät sodan väkivallan ja nationalismin kulttuurihistoria sekä sukupuolihistoriasta, traumapsykologiasta ja sotilassosiologiasta haetut selitysmallit. Työ ei pyri kuvaamaan vain trauman yksilöllistä kokemushistoriaa, vaan myös sen jännitteistä ja osin väkivaltaista yhteyttä kansallisiin merkitysjärjestelmiin.¹⁷

Edellä esiteltyjä väitöstutkimuksia yhdistää siis nationalismin, väkivallan ja armeijan / sotilaiden kulttuurihistoriallinen tarkastelu, johon useissa tapauksissa liittyy sukupuolen analyysi sekä sosiologiset ja psykologiset tulkinnat. Jos kansallisvaltio oli aiemmin itsestään selvä kehys suomalaisessa sotahistoriassa, uudet tutkimukset ovat loitontaneet näkökulmaa sen verran, että kansallinen kehys itse on tullut näkyviin. Samalla tavoin myös väkivallan ja sukupuolen yhteen

¹⁴ Mirka Danielsbacka, *Vankien vartijat. Ihmislajin psykologia, neuvostosotavangit ja Suomi 1941–1944*. Helsingin yliopisto 2013.

¹⁵ Anders Ahlbäck, *Soldiering and the Making of Finnish Manhood. Conscripted and Masculinity in Interwar Finland, 1918–1939*. Åbo Akademi University 2010.

¹⁶ Juha Mälkki, *Herrat, jätkät ja sotataito. Kansalaissoitilas- ja ammattisotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla ”talvisodan ihmeksi”*. Bibliotheca Historica 117. SKS 2008.

¹⁷ Ville Kivimäki, *Battled Nerves. Finnish Soldiers’ War Experience, Trauma, and Military Psychiatry, 1941–1944*. Åbo Akademi University 2013.

kietoutunut suhde sodassa ja armeijassa on muodostunut keskeiseksi tutkimuskohteeksi. Kyse ei ole kuitenkaan vain (metodologisen) nationalismin dekonstruktioista. Tutkimalla *kansakunnan kokemisen* historiaa on myös tullut ymmärrettävämmäksi, miksi ihmiset olivat valmiita uhrautumaan maansa puolesta ja kuinka he saivat lohtua menetyksiinsä kollektiivisista merkityksistä – siis mitä ”isänmaallisuus” koettuna todellisuutena oli.¹⁸ Näistä aiheista on kulkenut reitti sodan tunnehistoriaan uutena ja parhailaan kehittyvänä tutkimussuuntana: ainakin Pajari, Tepora, Tilli, Ahlbäck ja Kivimäki ovat väitöskirjojensa jälkeen tutkineet myös tunteiden historiaa.

Kotirintama, siviilit ja sodanjälkeinen aika

Kun sodan miehiseen toimintapiiriin keskittyvää historiankirjoitusta alettiin 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä kritisoida, yhdeksi keskeiseksi teemaksi muodostui naisten rooli kotirintaman ylläpitäjinä. Keskeisenä näkökulmana on ollut naisten toimijuus, jolloin rakennepainotteinen sosiaalhistoria on täydentynyt kokemushistoriallisella ulottuvuudella. Lasten ja nuorten rooliin ei ole keskitytty samassa määrin.¹⁹ Poikkeuksia väitöskirjatasolla ovat Seija-Leena Nevala-Nurmen *Perhe maanpuolustajana* (2012) ja Pentti Kavénin *Humanitaarisuuden varjossa* (2010). Kavénin työssä tarkasteluun otetaan lastensiirtoihin liittynyt poliittissävyytteinen kädenvääntö niin Suomessa kuin Suomen ja Ruotsin välillä.²⁰ Soveltamalla intersektionaalisuuden ideaa eli yhdistämällä sukupolven ja sukupuolen näkökulmat Nevala-Nurmi osoittaa empiirisesti, kuinka maanpuolustustyötä tehtiin erityisesti sotien välisenä aikana pitkälti perhekunnittain. Sota-aika merkitsi muutosta symbolisessa ja konkreettisessa suojeluskuntaperheessä isien ja poikien joutuessa rintamalle. Perinteinen suojeluskuntatoiminta kärsi miesten poissa ollessa, mutta lotille asetettiin entistä enemmän vastuuta ja lottatyö alkoi myös kiinnostaa sellaisia naisia, joilla ei ollut aiempaa yhteyttä ”maanpuolustusperheeseen”.

¹⁸ Muista kuin em. väitöskirjoista ks. myös Henrik Meinander, *Finland 1944. Krig, samhälle, känslolandskap*. Söderström 2009; Tuomas Tepora, *Sodan henki. Kaunis ja ruma talvisota*. WSOY 2015; Jussi Jalonen, *Summan tarina. Talvisodan ratkaisutaistelun ihmiset ja historia*. SKS 2017.

¹⁹ ”Uutta sotahistoriaa” edeltävänä tärkeänä poikkeuksena sota-ajan lasten kokemushistoriasta ks. Erkki Kujala, *Sodan pojat. Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 222. Jyväskylän yliopisto 2003.

²⁰ Pentti Kavén, *Humanitaarisuuden varjossa. Poliittiset tekijät lastensiirroissa Ruotsiin sotiemme aikana ja niiden jälkeen*. Helsingin yliopisto 2010. Sotalasten historiaa on tarkastellut myös esimerkiksi Heikki Salminen teoksessaan *Lappu kaulassa yli Pohjanlahden. Suomalaisten sotalasten historia*. Siirtolaisinstituutti 2007.

Tyttöjen ja poikien välinen yhteistyö korostui, ja tällä saralla onnistuttiin myös parhaiten ylittämään poliittisia ja sosiaalisia raja-aitoja.²¹

Nevala-Nurmen tutkimus uudistaa merkittävästi suojeluskunta- ja lottahistoriaa. Anu Heiskanen väitöskirja *Naisen kokemus, sota ja selviytyminen* (2018) puolestaan purkaa sitä myyttistä kuvaa, joka on liittynyt saksalaisten mukana Suomesta jatkosodan loppuvaiheessa lähteneisiin naisiin. Heiskanen osoittaa, kuinka naisten lähdön takana oli toisiinsa kytkeytyviä emotionaalisia ja taloudellisia syitä ja kuinka naisten selviytyminen heidän jouduttuaan romahtavaan Saksaan perustui heidän joustavaan kykyynsä tehdä työtä niin saksalaisten kuin miehitysvaltojen palveluksessa. Tutkimiensa naisten elämäntarinoiden kautta Heiskanen kytkee suomalaisen toisen maailmansodan historian kansainvälisessä tutkimuksessa ajankohtaisiin teemoihin, jotka liittyvät vierastyövoimaan Kolmannessa valtakunnassa, saksalaisiin sotilaisiin miehityksessä maissa ja liittolaisvaltioissa sekä kokemuksiin toisen maailmansodan loppuvaiheista Keski-Euroopassa.²²

Sairaan- ja terveydenhuollon tutkimus on tarjonnut uuden näkökulman sota-ajan sosiaalihistoriaan. Helene Laurent tarkastelee väitöskirjassaan *Asiantuntijuus, väestöpolitiikka, sota* (2017) lasten terveydenhuollon uudistuksia tuloksena pitkän aikavälin kehityksestä. 1930-luvun lopulla alan ammattilaisten episteemistä yhteisöä ohjannut lastensuojelullinen näkökulma antoi tilaa kansanterveydellisille ja väestöpoliittisille argumenteille, ja sota-aikana väestöpolitiikka näytteli keskeistä roolia. Kansainvälisen avun turvin lastenhuoltoa pystyttiin kehittämään, ja vuonna 1944 äitiys- ja lastenneuvoloista tuli lakisääteisiä. Sodan jälkeen kunnallisesta neuvolaverkosta tuli osa perusterveydenhuoltoa.²³ Sota-ajan sairaanhoitoon on tartuttu historiatieteen ohella myös hoitotieteen puolella, mistä ovat esimerkkeinä Minna Elomaa-Krapun (2015) ja Päivi Sajaniemen (2017) väitöskirjat. Elomaa-Krapu tarkastelee lääkintälottien kokemuksia koulutuksesta ja hoitotyöstä vuosina 1939–1945. Hän osoittaa, että velvollisuusetiikan ohjaamina lääkintälotiksi hakeutuneet naiset suorittivat perushoidon lisäksi vaativia sairaanhoidollisia toimenpiteitä ja että traumatisoivia hoito- ja työkokemuksia oli

²¹ Seija-Leena Nevala-Nurmi, *Perhe maanpuolustajana. Sukupuoli ja sukupolvi Lotta Svärd- ja suojeluskuntajärjestöissä 1918–1944*. Tampere University Press 2012.

²² Anu Heiskanen, *Naisen kokemus, sota ja selviytyminen. Kolmanteen valtakuntaan 1944 lähteneet suomalaiset naiset*. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 86/2018. Helsingin yliopisto 2018.

²³ Helene Laurent, *Asiantuntijuus, väestöpolitiikka, sota. Lastenneuvoloiden kehittyminen osaksi kunnallista perusterveydenhuoltoa 1904–1955*. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 61/2017. Helsingin yliopisto 2017.

kaikissa komennuspaikoissa.²⁴ Sajamaa puolestaan käsittelee tutkimuksessaan yhden kohdehenkilön kautta sairaanhoitajuutta 1930-luvulla ja talvisodan aikana.²⁵ Sekä Elomaa-Krapu että Sajamaa hyödyntävät muun lähdeaineiston ohella tekemiään haastatteluja ja pystyvät näin valottamaan myös sairaanhoidon ammattilaisten muistoja omasta työstään.

Sodanjälkeinen aika on herättänyt viime vuosina kiinnostusta paitsi sodan muistamiseen keskittyvissä tutkijoissa myös sosiaalishistoriallisesti suuntautuneiden tutkijoiden parissa. Keskeiseksi näkökulmaksi on muotoutunut rauhaan sopeutuminen, joka saattoi olla kivuliaskin prosessi.²⁶ Poliittisesti tarkoituksenmukaista, mutta yksinkertaistavaa selviämistarinaa jälleenrakentavasta Suomesta on alettu purkaa myös väitöskirjoissa. Antti Malinen ja Antti Palomäki ovat tarkastelleet rauhaan paluun ja jälleenrakennuksen vaihetta asuntopoliitiikan ja asuntopulaan liittyvän kokemushistorian näkökulmasta. Sotien jälkeistä asutuspolitiikkaa on aiemmin tutkittu ennen muuta pientilavaltaisuuden näkökulmasta, nyt Malinen ja Palomäki suuntaavat katseensa kaupunkeihin. Palomäki tarkastelee väitöskirjassaan *Juoksuhaudoista jälleenrakennukseen* (2011) vuoden 1945 maanhankintalain vaikutuksia kaupungeissa, joissa asuntorakentamiseen alettiin panostaa vasta 1940-luvun lopulla. Sodan jälkeen kaupunkeihin tulvi erilaisia asunnontarvitsijoita, mutta siirtoväki oli suurin yksittäinen syy hallitsemattomaksi ryöstäytyneeseen asuntopulaan. Palomäki muun muassa osoittaa, kuinka laajimmat ja yhtenäisimmät, tyyppitaloista koostuneet asuinalueet muodostuivat kaupunkialueille.²⁷

Malisen Helsinkiin keskittyvässä tutkimuksessa *Perheet ahtaalla* (2014) osoitetaan puolestaan asumisen keskeinen merkitys perheiden sopeutumisessa (tai sopeutumattomuudessa) sotien jälkeiseen aikaan. Tarkastelemalla huoneenvuokralautakunnille tulleita hakemuksia ja viranomaisaineistoja Malinen osoittaa, kuinka asumisen ahtaus ja alkeellisuus muodostivat

²⁴ Minna Elomaa-Krapu, *Hoitamisen halusta ja velvollisuuden tunnosta. Lääkintälottien kokemukset koulutuksesta ja hoityöstä Suomen sodissa vuosina 1939–1945*. Tampere University Press 2015.

²⁵ Päivi Sajaniemi, *Sairaanhoitajattarena Suomessa vuosina 1933–1940. Tapaustutkimus lähestymistapana*. Itä-Suomen yliopisto 2017.

²⁶ Ks. esim. Antero Holmila & Simo Mikkonen, *Suomi sodan jälkeen. Pelon, katkeruuden ja toivon vuodet 1944–1949*. Atena 2015; Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen (toim.) *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944–1950*. Vastapaino 2015; Marja Tuominen & Mervi Löfgren (toim.) *Lappi palaa sodasta. Mielen hiljainen jälleenrakennus*. Vastapaino 2018.

²⁷ Antti Palomäki, *Juoksuhaudoista jälleenrakennukseen. Siirtoväen ja rintamamiesten asutus- ja asuntokysymyksen järjestäminen kaupungeissa 1940–1960 ja sen käänntekevä vaikutus asuntopoliitiikkaan ja kaupunkirakentamiseen*. Tampere University Press 2011.

keskeisen kroonista stressiä aiheuttaneen tekijän. Erityisesti tilanne vaikutti äiteihin ja pikkulapsiin, mutta se vaikeutti myös sotatraumojen kanssa kamppaileiden miesten sopeutumista takaisin siviiliin.²⁸

Edellä käsitellyt tutkimukset tuovat esiin, kuinka esimerkiksi sukupuolen, arjen ja terveydenhuollon professioiden historian näkökulmien yhdistäminen sotahistoriaan tuottaa merkittävää tietoa kotirintaman sekä rintamien välisen yhteyden merkityksestä niin yhteiskunnan toimivuudelle kuin ihmisten kokemuksille. Lisäksi tutkimukset laajentavat ymmärrystä sodan ajasta, minkä nostimme *Ihminen sodassa* -teoksessa yhdeksi uuden sotahistorian tehtäväksi.

Muisti ja sodan narratiivit

Vuosina 1939–1944 Suomessa ilmestyi yli 200 sotakirjaa, joita voi tarkastella monesta eri näkökulmasta. Kirjoihin kirjattiin tunteita ja kokemuksia. Niiden ohella sodan kulttuurihistoriassa muistamisesta ja muistokulttuureista on tullut keskeinen tutkimuskohde, ja näiden painopisteiden muutosten myötä narratiivisuus on alkanut kiinnostaa tutkijoita. Sotakirjallisuutta voi tarkastella myös hieman perinteisimmistä näkökulmista: Helena Pilke analysoi väitöskirjassaan *Etulinjan kynämiehet* (2009) sotakirjallisuuden syntyä, kustantamista, vastaanottoa ja sensuurin toimintaa. Keskeisten toimijoiden kirjeenvaihtoon perustuva tutkimus osoittaa, että kirjallisuuden sensuuri kiristyi sodan loppua kohden ja oli jopa tiukempaa kuin lehdistösensuuri.²⁹

Kuten edellä kävi ilmi, muistitietoaineistoja hyödynnetään myös sosiaalishistoriallisesti painottuneessa tutkimuksessa. Erona erityisesti kulttuurintutkimuksesta virikkeitä saaneeseen muistitietotutkimukseen on, että jälkimmäisessä muistitieto on korostetummin myös tutkimuskohde. Muistin, muistamisen ja muistokulttuurien tutkijat hyödyntävät eri suunnilta tulevia käsitteitä ja teoreettisia näkökulmia, mutta keskeistä on tarkastella yksityisen ja kollektiivisen muistamisen välistä suhdetta, muistokulttuurien poliittisuutta sekä menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden toisiinsa kytkeytymistä. Muistamisen kentällä liikkeessaan

²⁸ Antti Malinen, *Perheet ahtaalla. Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D59/2014. Väestöliitto 2014.

²⁹ Helena Pilke, *Etulinjan kynämiehet. Suomalaisen sotakirjallisuuden kustantaminen ja ennakkosensuuri kirjojen julkaisutoiminnan sääntelijänä 1939–1944*. Bibliotheca Historica 123. SKS 2009.

kulttuurihistoriasta vaikutteita saaneet sodan historian tutkijat keskustelevat hyvinkin poikki- ja monitieteisen tutkimuksen kanssa.³⁰

Aapo Roselius tarkastelee väitöskirjassaan *Kiista, eheys, unohdus* (2010) sisällissodan muistamista, mutta tutkimus on syytä nostaa esiin myös toisen maailmansodan historian yhteydessä, sillä vuoden 1918 muisto oli monin tavoin läsnä vuosina 1939–1945. Sotien välisenä aikana virallista ja laajemminkin julkista muistokulttuuria hallitsi vapaussotatulkinta. Suojeluskuntaliikkeellä oli keskeinen rooli tulkinnan jalkauttamisessa paikallistasolle. Muistokulttuurin mukautumista kulloiseenkin nykyhetkeen kuvastaa toisen maailmansodan aikainen tarve vaimentaa vapaussodan muistamista. Suojeluskunnissa tämä ymmärrettiin, kun taas Vapaussodan Rintamamiesten Liitto taisteli aktiivisesti muiston ylläpitämiseksi.³¹

Elina Martikainen, Riitta Kormano ja Julia Pajunen analysoivat väitöskirjoissaan sodan muistamista korkeakulttuuriksi määritellyllä kentällä: kaunokirjallisuudessa, kuvanveistossa ja teatterissa. Myös näistä tutkimuksista käy ilmi, kuinka muistamisen logiikan mukaisesti kulloisenkin nykyhetken muistikulttuuria hallitseva politiikka muokkaa tulkintojen tekemistä tapahtuneesta. Muistamisen ajalliseen logiikkaan liittyy myös tulevaisuuteen suuntautuminen. Taidehistorian ja teatteritieteen tutkijoina Kormano ja Pajunen kiinnittävät huomiota myös lajityypin ja siinä tapahtuneiden muutosten vaikutukseen, kun taas Martikainen historiantutkijana keskittyy kirjallisuuden historiallisena ilmiönä.

Sotamuistomerkki on materiaa, joka rakentuu kulloisenakin hetkenä siihen liitetyistä merkityksistä. Riitta Kormanon väitöskirjan *Sotamuistomerkki Suomessa* (2014) lähtökohta on huomio siitä, että Suomessa lähes joka paikkakunnalla on julkinen sotamuistomerkki. Ensimmäisen tasavallan aika oli nimenomaan maskuliinisten, heroisten aiheiden kulta-aikaa, jolloin valkoinen Suomi manifestoi omaa eetostaan ja rakensi tulevaisuusvisioitaan. Vuoden 1944 jälkeen oli pakko etsiä uudentyypistä kuvastoa ja myös antaa tilaa sisällissodassa hävinneiden julkiselle muistokulttuurille. Miehiset sotilasaiheet korvautuivat esimerkiksi

³⁰ Esimerkkinä muusta kuin väitöskirjatutkimuksesta ks. esim. Marita Hietasaari, *Sodan muisti. Talvi-, jatkosota ja Lapin sota 2000-luvun historiallisessa romaanissa*. Avain 2016.

³¹ Aapo Roselius, *Kiista, eheys, unohdus. Vapaussodan muistaminen suojeluskuntien ja veteraaniliikkeen toiminnassa 1918–1944*. Suomen Tiedeseura 2010.

enkeleillä sekä nais- ja lapsifiguureilla. Sotaleskien ja lasten kautta suuntauduttiin jälleenrakennukseen ja myös viestittiin sodassa uhrin antaneiden muiston kunnioittamisesta. Sotilashahmot puettiin myyttiseksi muotoutuneeseen ja nimenomaan talvisodan kuvastoon kuuluneeseen lumipukuun, ja yhdeksi keskeiseksi teemaksi valikoitui yhteisöllisyyttä viestivä kaatuneen sotilaan kannattelu.³²

Käsitellessään *Tulkintojen ristitulessa* -tutkimuksessaan (2017) Kristian Smedsin Kansallisteatteriin sovittamaa ja ohjaamaa *Tuntematonta sotilasta* Julia Pajunen korostaa teatteritapahtuman monitasoisuutta. Smedsin ohjaus perustui vuonna 2000 ilmestyneeseen *Sotaromaaniin*, mutta esityksen kontekstina ovat myös alkuperäinen *Tuntematon sotilas* -romaani, sen vastaanotto ja romaanin aiemmat teatterisovitukset. Tapahtumaksi esitys rakentuu lopullisesti sen vastaanoton myötä. Pajunen osoittaa, kuinka Smedsin sovituksessa ja ohjauksessa haastettiin tuttua sotanarratiivia tuomalla esiin suomalaisten sotilaiden tekemä joukkoraiskaus ja sodan aiheuttamat psyykkiset reaktiot. Keskiöön Smeds nosti sotamies Riitaojan, joka esitettiin omien joukkojen teloittamana rintamakarkurina. Myös vihollisen inhimillistäminen oli uusi teema suhteessa romaanin aiempiin teatterisovituksiin ja filmatisointeihin. Esityksen ympärille syntyi mediakohu, mutta perinteistä sotanarratiivia haastavaan väkivallan teemaan ei julkisessa keskustelussa syvennytty.³³

Väinö Linna on keskeisessä roolissa myös Elina Martikaisen *Kirjoitettu sota* -tutkimuksessa (2013). Martikainen erottaa tarkastelemastaan vuoden 1918 jälkeen julkaistusta kaunokirjallisesta ja omaelämäkerrallisesta aineistosta erilaisia diskurssityyppejä: valkoinen vs. punainen, väkivallan oikeuttava vs. väkivaltaa vastustava, sankarimyyttiä rakentava vs. vastustava, veteraanien kunniaa vahvistava vs. kyseenalaistava, nostalginen vs. realistinen.³⁴

Martikaisen lähdeaineisto on siinä mielessä ongelmallisesti rajattu, ettei hän käsittele suomenruotsalaista kirjallisuutta. Pajusenkaan väitöskirja ei tematisoi *Tuntemattoman sotilaan* merkitystä suomenruotsalaisessa kulttuurissa. Sen sijaan hän pohtii perustellusti, kuinka Linnan

³² Riitta Kormano, *Sotamuistomerkki Suomessa. Voiton ja tappion modaalista sovittelua*. Annales Universitatis Turkuensis C 396. Turun yliopisto 2014.

³³ Julia Pajunen, *Tulkintojen ristitulessa. Kristian Smedsin Tuntematon sotilas teatteri- ja mediaesityksenä*. Helsingin yliopisto 2017.

³⁴ Elina Martikainen, *Kirjoitettu sota. Sotadiskursseja suomalaisessa kaunokirjallisuudessa (1917–1995)*. Tampereen yliopisto 2013.

romaanin ja siitä irrottautuneen kuvaston keskeisen aseman myötä suomalainen sodan muistikulttuuri on korostetun mieskeskeinen.

Naisten kokemukset sotavuosina ja jälleenrakennuskaudella tulevat esiin Kirsi-Maria Hytösen, Sofie Strandénin ja Kaisa-Maria Peltokorven väitöstutkimuksissa, joissa hyödynnetään erityyppisiä muistitietoaineistoja.³⁵ Hytönen käyttää arkistoihin vuosina 1984–2001 koottua keruuaineistoa, kun taas Strandén ja Peltokorpi ovat keränneet aineistonsa teemahaastatteluin. Tutkimuksissa on kyse yksilön muistin rakentumisesta suhteessa kollektiiviseen muistiin ja siinä vallitseviin tarinallistamisen tapoihin. Yksi suomalaisen kulttuurin juonne on vahvan naisen diskurssi. Hytösen väitöskirja ”*Ei elämäni lomina mahtunut*” (2014) käsittelee naisten tuottamaa muistelukerrontaa sota- ja jälleenrakennusajan palkkatyöstään, kun naistyövoimalle oli ensin kysyntää miesten lähtiessä rintamalle ja sitten kun naisten odotettiin tekevän tilaa rintamalta palaaville miehille. Muistelukerrontaa hallitsi narratiivi ahkeruudesta ja jatkuvasta työnteosta.³⁶

Selviytyminen ja jaksaminen ovat myös Peltokorven *On elettävä kun koska tahansa voi kuolla* - tutkimuksen (2012) keskiössä. Peltokorven haastateltavat olivat lottia, joilla uupumaton työ oli sisäänkirjoitettuna ideologiaan. Haastatteluissa jaksamista selitettiin muun muassa yhteenkuuluvuudella ja keskinäisellä huolenpidolla.³⁷ Strandénin väitöskirjan ”*I eld, i blod, i frost, i svält*” haastateltavat – miessotaveteraanit, lotat ja sairaanhoitajat – kertoivat paitsi kokemuksiaan sodasta myös *Fänrik Ståls sägner* -teoksen merkityksestä itselleen. Strandénin analyysin perusteella sodasta kertominen oli arvolatautunutta ja mytologisoivaa. Suomenkielisestä perspektiivistä tarkastellen Runebergin teoksen hyödyntäminen on erityisen mielenkiintoista, koska suomenkielistä tutkimusta tehtäessä olisi epäilemättä tartuttu *Tuntemattomaan sotilaaseen*.³⁸

³⁵ Muista tematiikkaa käsittelevistä tutkimuksista ks. esim. Kaija Heikkinen, *Yksin vai yhdessä. Rintamanaisen monta sotaa*. Kultaneito X. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura 2012.

³⁶ Kirsi-Maria Hytönen, *Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana*. Kultaneito XIII. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura 2014.

³⁷ Kaisa-Maria Peltokorpi, *On elettävä kun koska tahansa voi kuolla. Lottien selviytyminen sodassa 1939–1945*. Lapin yliopistokustannus 2012.

³⁸ Sofie Strandén, ”*I eld, i blod, i frost, i svält*”. *Möten med veteraners, lottors och sjuksköterskors berättande om krig*. Åbo Akademi 2010.

Tieteenalarajat ylittävää kulttuurihistoriallisesti orientoitunutta tutkimusta ovat tehneet myös sota-ajan kirjekulttuuria tutkineet etnologit Sonja Hagelstam ja Erkki Pehkonen. Muistitietotutkijoiden tapaan he tuottavat kiinnostavaa tietoa sota-ajan arjesta mutta osallistuvat samalla teoreettiseen ja metodologiseen keskusteluun kirjeistä ja niiden tulkitsemisen tavoista. Sota-ajan kirjekulttuurin tutkiminen on tärkeää, ei vähiten siksi, että kirjeillä oli keskeinen rooli rintaman ja kotirintaman välisen yhteyden ylläpitämisessä. Hagelstamin väitöskirjassa *Röster från kriget* (2014) keskiössä on joukko ruotsinkielisiä perheitä, kun taas Pehkonen tarkastelee tutkimuksessaan ”*Poikasi täältä jostakin*” (2013) suomenkielisten, Itä-Suomesta kotoisin olleiden miesten kirjeitä vaimoilleen. Kummankin tutkimus on teoreettisesti orientoitunutta: Hagelstam painottaa Mikhtail Bahtiniin nojautuen kirjeiden dialogisuutta ja Pehkonen puolestaan Paul Ricoueriin viitaten identiteetin narratiivista rakentumista. Kummassakin tutkimuksessa valotetaan miesten muuntumista siviileistä sotilaisiksi ja selviytymisstrategioita sodan oloissa. Yhteys kotiin ja tunteiden ilmaisu osana sitä edesauttoivat selviytymistä.³⁹

Merkille pantavaa on, että muistia eri aspekteista tarkastelevat tutkimukset ovat olleet keskeisesti laajentamassa sodan tarkastelua historian lähitieteisiin. Samalla kulttuuriseen muistiin ja henkilökohtaiseen muistamiseen, mutta myös sota-aikana tapahtuneeseen kokemusten käsittelyyn keskittyvät tutkimukset syventävät entisestään ymmärrystä ajan käsitteen monitasoisuudesta ja niin yksilöllisten kuin kollektiivisten kokemusten käsittelyn narratiivisesta luonteesta.⁴⁰

Tulevat sotahistoriat

Vuodesta 2007 tähän päivään sodan sosiaali- ja kulttuurihistoriaa on todellakin julkaistu tavattoman runsaasti. Laskujemme mukaan edellä käsiteltyjen 25 väitöskirjan päälle tulee määrittelystä riippuen 30–35 muuta tutkimusmonografiaa ja artikkelikokoelmaa sekä laskematon

³⁹ Sonja Hagelstam, *Röster från kriget. En etnologisk studie av brevdialoger mellan frontsoldater och deras familjer 1941–1944*. Åbo Akademi 2014; Erkki Pehkonen, ”*Poikasi täältä jostakin*”. *Narratiiviset resurssit, diskurssit ja luovuus kirjoittaen kerrotuissa identiteeteissä jatkosodan aikaisissa kirjeissä*. Jyväskylän Studies in Humanities 217. Jyväskylän yliopisto 2013.

⁴⁰ Vaikkei kyse ole enää historiantutkimuksesta, tässä yhteydessä on hyvä mainita myös Ritva Tuomaalan yleislääketieteen alan väitöskirja ”*Kyllähän nyt pitäis olla jo semmonen aika, että pääsis niin kö keskustelemhan näistä asioista*.” *Tutkimus lappilaisten huutolaisten, sotavankien ja partisaanien uhrien elämäkulusta, voimavaroista, terveydestä ja sairauksista*. *Annales Universitatis Turkuensis C* 274. Turun yliopisto 2008.

joukko tieteellisiä artikkelijulkaisuja.⁴¹ Lisäksi voitaisiin huomioida muiden kuin akateemisten tutkijoiden kirjoittama populaari tietokirjallisuus, johon uudella sotahistorialla on ollut vaikutuksensa.

Nimenomaan uusi sotahistoria on kuvannut tätä kaikkinaisuutta sikäli hyvin, että se on käsitteenä hyvin häilyvärajainen. Yleisesti ottaen sillä on ymmärretty yksilöiden ja ihmisryhmien kokemushistorian nouseminen sotatutkimuksen keskipisteeseen, ja tässä merkityksessä se on innoittanut paljon muun muassa tavallisten, sodan kokeneiden ihmisten päiväkirjojen, muistelmien ja kirjeenvaihdon julkaisemista. Tutkimuksellisesti uudella sotahistorialla on selvästi ollut tärkeä tilauksensa, kun se vuonna 2006 lanseerattiin Suomeen. Heuristisena käsitteenä se antoi nimen hyvinkin monenlaiselle tutkimustyölle, jota olisi ollut vaikeaa tai mahdotonta ymmärtää enää sotahistoriana perinteisessä merkityksessä. Monet edellä käsitellyt väitöskirjat ovat tästä hyvänä esimerkkinä. Uusi sotahistoria on kannustanut katsomaan sotaa historiallisena ilmiönä kulttuurisista, sosiaalisista ja psykologisista näkökulmista ja on kytkenyt suomalaisen sotatutkimuksen entistä vahvemmin kansainvälisiin tutkimusvirtauksiin.

Tieteelliseltä kannalta katsottuna uusi sotahistoria on kuitenkin myös häiritsevän amebamainen ja monimerkityksellinen kattokäsite, jolla on lisäksi erilainen käyttöhistoria angloamerikkalaisessa kontekstissa kuin Suomessa (ks. Ilari Taskisen artikkeli tässä numerossa). Tutkimus ei myöskään voi olla ikuisesti ”uutta”, eikä ”uusi” puolestaan ole välttämättä synonyymi korkealaatuiselle.⁴² Kun katsomme viimeisen noin 12 vuoden aikaa suomalaisessa tieteen kentässä, täsmällisempää olisi puhua kulttuurihistoriallisesta käänteestä sotahistorian tutkimuksessa, jonka rinnalla on jatkunut ja kehittynyt jo aikaisempaa perua oleva sodan sosiaalishistoriallinen tarkastelu. Juuri kulttuurihistorian saralla sodan tutkimuksessa on tapahtunut valtava muutos, jota on mahdoton

⁴¹ Muista kuin jo mainituista tieteellisistä artikkelikokoelmista Antero Holmila (toim.) *Talvisota muiden silmin. Maaileman lehdistö ja Suomen taistelu*. Atena 2009; Sari Näre & Jenni Kirves (toim.) *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Johnny Kniga 2008; Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.) *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. History of Warfare 69. Brill 2012; Jarkko Keskinen, Suvianna Seppälä & Kari Teräs (toim.) *Häkäpöntöistä nurkkatansseihin. Arjen ilmiöitä sota-aikana*. Suomen historian julkaisuja 2. Turun yliopisto 2012; Sari Näre & Jenni Kirves (toim.) *Luvattu maa. Suur-Suomen unelma ja unohdus*. Johnny Kniga 2014; Marko Tikka, Ilari Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.) *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Postimuseo 2015. Ks. myös neliosainen *Sodassa koettua* -kirjasarja (päätoim. Sari Näre, osat 1–2, ja päätoim. Martti Turtola, osat 3–4. Weilin+Göös 2007–2009).

⁴² Tästä kritiikistä ks. Mikko Karjalainen, Vähän uutta, vähän vanhaa, vähän lainattua – uutta sotahistoriaa etsimässä, *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* 36 (2016), 9–24.

pitää enää aiemman sotahistorian jatkeena. Sosiaalhistorian puolella tutkimuskysymykset ovat yhtäältä tarkentuneet eri ihmisryhmien arki- ja kokemushistorioihin sekä toisaalta jatkaneet toisen maailmansodan laajojen yhteiskunnallisten vaikutusten analysointia, jolla on Suomessakin paljon uutta sotahistoriaa pidemmät tutkimusperinteet.⁴³ Kuten muussakin historian tutkimuksessa, myös sotatutkimuksessa sosiaali- ja kulttuurihistoria kulkevat nykyisin niin läheisesti yhdessä, ettei niiden erottaminen toisistaan ole yleensä hedelmällistä tai mahdollistakaan. Tästä syystä sodan sosiaali- ja kulttuurihistoria toimii parhaimpana sateenvarjona sille tutkimukselle, johon viimeisen 12 vuoden aikana on vaihtelevasti liitetty uuden sotahistorian nimi.

Mitä tältä suunnalta on luvassa tulevaisuudessa? Toivottavasti jotakin aivan arvaamatonta. Muutamia suuntaviivoja voi kuitenkin jo vetää. Ensinnäkään ei ole mitään syytä olettaa, että sodan kulttuurihistoriallinen tutkimus olisi ehtymässä, vaikka uutuudenviehätys karisisikin. Osana tätä kehitystä tunteiden historia tuo lukuisia sovellusmahdollisuuksia sodan tutkimukseen, ja sukupuoli- ja kokemushistorian puolella työ jatkuu: esimerkiksi kotirintamamiesten ja iäkkäiden ihmisten sotakokemukset ovat yhä käytännössä tutkimatta. Lasten sotakokemukset ovat jo olleet esillä,⁴⁴ seuraavaksi on tarpeen katsoa sotaa ja sen vaikutuksia useiden sukupolvien ketjussa aina näihin päiviin asti. Stressin ja muiden kehollisten kokemusten kautta historian tutkijat voivat tässä löytää kiinnostavia yhtymäkohtia terveydentutkimukseen ja lääketieteeseen. Myös sodan muistitutkimuksella riittää töitä, aivan lähihistoriassakin. Kuten itsenäisen Suomen 100-vuotisjuhlavuosi osoitti, toisella maailmansodalla on edelleen vahva asema kansallisten identiteettien peilinä ja joskus kriittisenä vastakuvanakin. Sodan traumatutkimus yhdistyy luontevasti sotakokemusten ylisukupolvisuuden tutkimukseen ja saattaa tuoda historioitsijoita yhteen psykologien ja psykiatrien kanssa. Samaan aikaan traumadiskurssin voimakkuus nykyisissä sotakeskusteluissa herättää kysymyksen muistin troopeista, niiden kerrostuneisuudesta ja yhteydestä kulloisenkin ajankohdan omiin kysymyksenasetteluihin. Miksi

⁴³ Itsekritiikkinä *Ihminen sodassa* -kirjan johdantoartikkeliin voikin todeta, että siinä jätimme syyttä huomiotta laajan ”Suomi toisessa maailmansodassa”-tutkimushankkeen 1970- ja 1980-lukujen taitteessa sekä tältä pohjalta virinneen sodan yhteiskuntahistoriallisen tarkastelun, joka kulmineitui kolmiosaiseen *Kansakunta sodassa* -teokseen (päätoim. Silvo Hietanen, Valtion painatuskeskus 1989–1992).

⁴⁴ Uusimmasta tutkimuksesta ks. Antti Malinen & Tuomo Tamminen, *Jälleenrakentajien lapset. Sotienjälkeinen Suomi lapsen silmin*. Gaudeamus 2017.

trauma on juuri nyt, lähes 80 vuotta sodan alkamisesta, niin ajankohtainen ja jopa hallitseva tapa keskustella sodasta?⁴⁵

Kulttuuri-, sosiaali- ja aatehistorian rajapinnalla sota on kiinnostava ilmiö tiedon synnyttäjänä yhteiskunnasta, professioista, kansalaisuudesta ja muista subjektiviteeteista. Tästä ovat hyvinä esimerkkeinä edellä mainitut tutkimukset sotakokemuksen ja suomalaisen terveydenhuoltojärjestelmän kytköksestä. Pitkittynyt sota, jossa käytettiin valtava määrä työtä ja voimavaroja armeijan, talouden ja sotavaltion toimintakyvyn ylläpitoon, tuotti myös valtavasti uusia käytäntöjä, mentaliteetteja ja kysymyksenasetteluja, jotka siirtyivät sitten pitkällä aikavälillä sodanjälkeiseen yhteiskuntaan.⁴⁶ Tässä suhteessa olennaiseksi voi muodostua pitkän asemasotavaiheen 1941–1944 tarkastelu, joka muutoin jää helposti vähäisemmälle huomiolle kuin dramaattiset taisteluvaiheet. Sodan pitkät episteemiset jäljet sodanjälkeisessä yhteiskunnassa voivat jatkossakin tarjota hedelmällisiä tutkimusaiheita.

Voimakkaan kulttuurihistoriallisen painatuksen jälkeen on mahdollista, että sosiaalishistoriallinen tutkimus palaa vahvemmin esiin. Vaikka ”big dataan” ja digihumanismiin liittyy varmasti paljon katteettomiakin odotuksia, sodan tutkimus tarjoaa niiden hyödyntämiseen luontevia tutkimustehtäviä ja aineistoja. Koska arkistoaineistot selvisivät Suomessa pääosin kokonaisina ja tuhoutumattomina vuosista 1939–1945, meillä on itse asiassa poikkeuksellisen hyvät lähtökohdat eri digitaalisia korpuksia ja tietokantoja yhdistävälle tutkimukselle. Tutkimustehtävät voivat tällöin olla kulttuurihistoriallisia ja voidaan tutkia esimerkiksi tunnesanaston frekvenssejä sodan eri vaiheissa. Mutta ehkä eritoten laajat digitaaliset aineistot saattavat hyödyttää sodan sosiaalishistoriallista tutkimusta, jossa tarkastellaan esimerkiksi sotakokemusten ja -rasitusten jakautumista eri väestöryhmien keskuudessa sekä näiden kokemusten pitkäaikaisvaikutuksia. Voi toivoa, että tällä suunnalla kokemushistoria saattaa yhdistyä kiinnostavasti makrotason yhteiskuntahistoriaan, kun pelkän yksilökeskeisyyden sijaan aletaan hahmottaa laajoja, sodan synnyttämiä (tai sen rikkomia) kokemusyhteisöjä ja -luokkia.

⁴⁵ Erityisesti sotasukupolvea nuorempien suomalaisten vastaanottavuudesta traumadiskurssille vrt. Pilvi Torsti, *Suomalaiset ja historia*. Gaudeamus 2012, 140.

⁴⁶ Sodan ja suomalaisen hyvinvointivaltion yhteydestä ks. Pauli Kettunen, *Wars, Nation, and the Welfare State in Finland*. Teoksessa Herbert Obinger, Klaus Petersen & Peter Starke (toim.) *Warfare & Welfare. Military Conflict and Welfare State Development in Western Countries*. Oxford University Press 2018, 260–289.